

❖ *Kisebb közlemények* ❖

A PÁPAI TAKARÉKPÉNZTÁR ALAPSZABÁLYAI 1844-BŐL.

A reformkori egyesületalapítási láz Magyarországon az élet számos területére kiterjedt: a kulturális életet a kaszinók, olvasótársaságok lendítették fel, a szegény lakosság helyzetén a segélyegyletek, jótékony egyletek, temetkezési egyletek segítettek.¹ A társas együttlétet, kulturált szórakozást, újság- és könyvolvasást biztosító egyesületeknek – az olvasótársaságoknak, kaszinóknak – főként a társadalom felső és középső osztályai, rétegei alkották a bázisát. Az elit mintaadása a mezővárosok társadalmában is hatott. Az iparos és kereskedő polgárok, nemesi és nem nemesi származású értelmiségiek önkéntes társulásaként számos gazdasági jellegű szerveződés is létrejött. Ezek közé tartoztak a takarékpénztárak. Veszprémben 1845-ben Mustos János ügyvéd kezdeményezésére 300 darab 100 forintos részvénnel, 30.000 forint alaptőkével alakult meg a Veszprémi Takarékpénztár, amely a pénzügyi válságokat sikeresen átvészelte és 1911-ben már 1.200.000 korona alaptőkével működött.²

A takarékpénztárak alapítását a Magyar Királyi Helytartótanács 1846-ban szabályozta. Előírta, hogy legalább 100–100 pengőforint értékű részvényekkel, minimum 30.000 pengőforint alaptőkével lehet takarékpénztárat szervezni.³

Woita József polgármester 1885. évi hivatalos jelentésében áttekintette Pápa város 1835–1885 közötti fejlődését, de a jótékony és társadalmi egyletek között csak az 1863. február 22-én 2115. sz. „udvari rendelvénnyel” (királyi engedéllyel) létesített Pápai Takarékpénztárat említette, amely 1885. évi zárszámadásában 2.404.468 forint 95 krajcár forgalmat mutatott ki.⁴

¹ Az „olvasás forradalmáról”, a német olvasókörök (Lesegesellschaften) és kölcsönkönyvtárak (Leihbibliotheken) szerepéről: BARBIER, Frédéric: A könyv története. Bp., 2006. 262–264. A magyar viszonyokról: FÜLÖP Géza: A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban. Bp., 1978.

² ÓVÁRI Ferenc: Közgazdasági élet. = HORNIG Károly: Veszprém múltja és jelene. Veszprém, 1912. 178.

³ VeML (= A Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára) IV. 1. b. 1540/1846. sz. A helytartótanács 1846. évi 20.818 sz. rendelete.

⁴ [Woita József 1885. évi polgármesteri jelentésének ismertetése.] = Pápai Lapok 13 (1886) 34. sz. (augusztus 22.) 185–186.

Az 1905-ben kiadott pápai városmonográfia kereskedelmi-pénzügyi fejezetét író Koritschner Lipót legkorábbi pénzügyi intézetnek szintén az 1863-ban 300 darab, egyenként 100 osztrák forint értékű részvényt, vagyis 30.000 forint alaptőkével létrehozott *Pápai Takarékpénztár* tartotta. Ezt követte véleménye szerint a *Pápa Városi és Vidéki Takarékpénztár*, amely 1878-ban 500 darab 100 forintos részvényt, vagyis 50.000 forint alaptőkével indult.⁵ Ez azért meglepő, mert előzményekről szólva a reformkori védegyeleti mozgalmat csak nagy általánosságban említette.⁶

A Dunántúli Református Egyházkerület könyvtárában, a „Papensia” különgyűjteményben *H II. 1769. sz.* jelzet alatt egy 12,5 cm széles, 20,2 cm hosszú 8 oldalas aprónyomtatvány tanúskodik arról, hogy Pápán már 1844-ben létezhetett egy pénzügyi intézet: a *Pápai Takarékpénztár*.⁷

A kiadvány a takarékpénztár alapszabályait tartalmazza. Ebből kitűnik, hogy a takarékpénztár a „munkás néposztály javára”, a „kisebb tőkepenzesek” takarékoskodásának, anyagi jólétének előmozdítását kívánta szolgálni. Nem egyeleti alapon szerveződött: a városi önkormányzat hozta létre és biztosította működésének feltételeit.

A takarékpénztárat a város önkormányzata (a városi tanács és a választott község együttesen) kívánta felállítani. Helyet e célra a városháza egyik szobájában biztosítottak. Az intézet véglegesnek tekintett szervezeti-működési szabályzatát nyomtatásban is megjelentették, hogy a nyilvánosságot szélesebb körben is tájékoztassák a pénzügyi intézet működéséről.

A takarékpénztár alapszabályaiból kiderül, hogy a városi önkormányzat pénzügyi garanciája mellett létrejövő intézet két választott tisztségviselőt alkalmazott, a *pénztárost* és az *ellenőrt*, akik a pénztárat (a két kulcsra járó pénzesládát) együttesen kezelték, miközben egymást is ellenőrizték. A tisztségviselőknek hármassal (anyagi, erkölcsi, szellemi) követelménynek kellett megfelelniük: Pápán tehermentes ingatlannal (házzal) kellett rendelkezniük, jó erkölcsűnek, „jó írást és számvetést tudónak” kellett lenniük.

Az intézet pénzgazdálkodását a város két vezető testülete ellenőrizte, ami egyszerűen megtörténhetett, hiszen a pénztárosnak pontosan előírták, hogy milyen nyilvántartásokat kell vezetnie. További biztosítékot jelentett, hogy minden kölcsönt a városi tanács jegyzőkönyvében is rögzítettek, így a pénz-

⁵ KAPOSSY Lucian (összeáll.): Pápa város egyetemes leírása. Pápa, 1905. 339.

⁶ KAPOSSY 1905. 337.

⁷ A' Pápai Takarékpénztár. Veszprém, 1844. Jesztány Totth János' nyomtatása. 8 p.

mozgások a nyilvánosság tudtával történtek. Kölcsönhöz csak vagyonos, ingatlanlakkal bíró városi lakos vagy annak híján megbízható vidéki juthatott, miután az igénylő kezest állított. A városbíró a pénztárossal és ellenőrrel együtt csupán 50 ezüstforintig, a városi tanács 100–400 ezüstforintig adhatott kölcsönt, míg a 400–1000 ezüstforint összeg esetén a városi tanács mellett működő testület, az ún. választott polgárság egyetértését is ki kellett kérnie.⁸

Pénz befektetése ezzel szemben könnyen ment: 1 ezüstforinttól 400 ezüstforintig bármekkora összeget el lehetett helyezni, amely után 5% hozadékra lehetett számítani. Kölcsönt a törvényekben előírt 6%-os kamatra lehetett felvenni. A követelés behajtását megkönnyítette, hogy a kölcsönfelvevő írásban kötelezettséget vállalt arra nézve, hogy esetleges tartozását gyorsított eljárással (szóbeli bíróság útján) behajthatták. A végrehajtást az intézet „szabad választás” alapján megejthette.

Az ügyfelek takarékkönyvecskéjükben követhették nyomon a pénzügyi tranzakciókat, melyeket a városi bíró jelenlétében és hitelesítésével jegyeztek be. Nagyobb tőke felmondása esetén hosszabb idő telt el, amíg az illető a takarékból elhelyezett összeghez és annak kamataihoz jutott. 100–200 pengőforint között egy hónap, afelett negyed év volt a maximális várakozási idő.

A takarékpénztár szabályzata betűhív átírásban:

„A' takarékok pénztárai kisebb tőkepenzesek javára felállított intézetek. Céljük 's irányuk a' munkás takarékoságot ébreszteni, ápolni, 's alkalmat nyújtani arra: miszerint a' takarékos iparkodó egyén megszerzett 's meggazdálkodott, jövedelmének fölöslegét biztos helyre gyümölcsözés végett betehesse, részint hogy értékét nevelhesse, részint pedig hogy a' bekövetkező balesetek, szerencsétlenségek idejére legyen neki mihez nyulni, hogy magát a' véginségtől megmenthesse.

Ezeknek előre bocsátásával Pápa városának tanácsa és választott polgársága, a' takarékok pénztárai hasznos és kiváltképen a' munkás osztálynak javát 's érdekét leginkább előmozdító jóvoltát belátván, eltökélte azt kebelében is, és pedig ezen czim alatt: „Pápai Takarékok pénztár” felállítani e' következő rendszabályok alatt:

⁸ A városi önkormányzat testületi és egyedi szerveiről, azok változásairól: HUDI József: Pápa város önkormányzata a későfeudalizmus időszakában (1730–1847). Pápa, 1995. (Fejezetek Pápa város történetéből, 2.)

1. Pápa városának minden tanácsosai, személyenkint úgy választott polgárjai 's ezek által a' közönség is, egyenkint és öszvesen 's egyetemben, minden értékökkel kezeskednek az intézet hiteléről, vagy is az abban berakott pénzekről 's azoknak kamatjairól; ebből következik, hogy a' városi tanács és a' választott polgárság egyetemben választja a' pénzkezelőt (perceptor)⁹ és az ellenőrt, és pedig olly formán, hogy összevéve személyenkint a' tanácsbelieket és [a] választott polgárságot, ha ezek felénél több szavazat esik egyik vagy másik egyénre csak akkor leend a' választás elfogadható; egyébiránt csak pápai elégséges fekvő vagyonnal, vagy is házzal és pedig minden teher nélkülivel kell birnia, 's azon kívül jó erkölcsü, jó írást és számvetést tudó választhatik akár pénzkezelőnek akár ellenőrnek. Továbbá: mivel mind a' belső, mind az úgy nevezett külső tanácsbeli tagok egyenkint a' takarékpénztárt kezelni kötelesek, önkint értendő, hogy mindegyiknek joga is vagyon a' köztanácskozásokban hozzá szólani 's annyiszor a' mennyiszor annak megvizsgáltatását is követelni; vagy is mindegyiknek joga van arra szoroson felügyelni, és a' tapasztalandó legkisebb hibának orvoslását sürögölni. – Ezek szerint a' nyilvánosság tekintetéből, és a' közönség megnyugtatóására, a' takarékpénztárnak hogyan állása, mibenléte, ki fog nyomtatni, és a' közönségnek tudtára adatni.

2. A' takarékpénztár Pápa városában leginkább a' munkás néposztály javára álitatván fel, abban 1 ezüst forintnál kevesebb és 400 ezüst forintnál több egyes embertől el nem fogadtatik; fizettetik pedig kinek kinek minden 1 forinttól 5 denár. A' beadott summától kis könyvecskék fognak kiadatni, mellyek a' városi pecséttel lesznek meghitelesítve, 's mellyekről rendes jegyzőkönyvi szám vezetetik, úgy ebben fog a' takarékpénztárba beadott summának mennyisége, megismerés végett a' pénzbeszedő és ellenőr által bejegyztetni. Ezen kis könyvért 3 kr. fizettetik ezüstben a' pénz betevők által. Meghatározatott pedig, hogy a' kamatozásra beadandó pénzek, minden héten, az egy vasárnapi napon, reggeli 10 órától kezdve délig tétethetnek le a' város házánál lévő intézet szobájába, az országos vásárok alkalmával azonban kedd és szerdai napokon délutáni 2 órától kezdve egész 4-ig.

⁹ A szó a latin percipere = „bévenni” igéből származik, a perceptor magyarításakor „bévevő” lett a Pápay Sámuel közreműködésével készített Veszprém megyei tisztiszótárban. Vö. Észrevételek a' magyar nyelvnek a' polgári igazgatásra, és törvénykezésre való alkalmaztatásáról, az oda tartozó kifejezések' gyűjteményével. Veszprém, 1807. 192. 1844-ben a perceptor kifejezésre a „pénzkezelő” vagy „pénzbeszedő” kifejezést használták Pápán.

3. A' csekélyebb summáknak nehezebb kezelése tekintetéből az intézetbe beadandó pénzeiktől mindenkor a' beadás napjától számítandó fél hónapra fizettetnek a' kamatok.

4. Az intézet minden forinttól 6 pC.¹⁰ kamatra kölcsönöz, és pedig teljes bátorság szerzés mellett, leginkább pedig Pápa városi vagyonos és fekvő értékkel bíró lakosoknak, jótállás vagy is kezesség mellett, és csak ha illyesek nem találkoznának,¹¹ külsőknek, de ott is kezes [mellett] és teljes bátorságra, a' kötelezvényekben pedig világosan kikötve legyen, hogy a' kölcsönvevő magát szorosan a' szóbeli Biróságnak¹² alája vesse, és szabad választást engedjen a' végrehajtás alkalmával az intézetnek. Megjegyeztetik azonban, hogy esztendő eltelte előtt sem a' kisebb sem a' nagyobb summáktól kamat nem fizettetik, hanem csak esztendő végével; jövődre azonban a' kamatok fél évenként fognak fizettetni.

5. Kisebb summák 1-től 25-ig minden órán kifizetendőek lesznek, 25-től 50-ig 8 nap alatt, 50-től 100-ig 14, 100-tól 200-ig 1 hónap; 200-tól pedig 400-ig (mind pengőben értvén) a' felmondás után 3 hónapokra fognak kamatostól kifizettetni; megjegyeztetik itt, hogy egy krajczáron alul törtszámokra menő részecskék a' számadásban fel nem vetetnek, hanem ezek az intézet javára maradnak.

6. Az intézet érdekében áll, hogy a' takarékos pénztárba berakott pénzek kamatozás nélkül neheverjenek,¹³ de ellenben az is érdekében áll, hogy [a] pénz abból bátortalan helyre nekölcsönöztessek; ennek következtében 50 forintig ezüstben a' városi bíró a' pénzszedővel és ellenőrrel is kölcsön adhatnak, 50 forinttól azonban 400 ezüst forintig, a' belső tanács, 400 forinton felül pedig 1000 forintig (értvén ezüstben) a' kölcsönadásra a' választott polgárság többségének megegyezése is megkívántatik; mind az első mind az

¹⁰ 6 pC.= 6 percent (százalék)

¹¹ értsd: találatnának

¹² Az ún. szóbeli perek bírósága gyorsított bírói eljárást jelentett, amelynek során a törvényszék előtt kisebb értékű követeléseket lehetett eredményesen behajtani. A szóbeli perek bíróságáról szóló 1836:XX. tc. a behajtható összeget 60 forintban maximálta, az 1840:XI. tc. azonban 200 forintra emelte az összeghatárt. Olyan esetben azonban, amikor a hitelező és az adós a kölcsönügylet megkötésekor szóbeli bíróság alá rendelte magát, a világos adósságoknak nem volt felső határa. Pápán, mint rendezett tanácsú városban a bíró két tanácsnokkal alkotta a szóbeli bíróságot. A sommás perről a bíróság jegyzőkönyvet vezetett, amelyben rögzítették a felperes követelését, az alperes vallomását, a végrehajtás eredményét. Mivel a törvény megtiltotta az ellenállást, az ítéletet karhatalommal is végre lehetett hajtani. A felek kérésére a perről írásban másolatot is kiadtak. Az idézés, az írás a szegényeknek ingyenes volt.

¹³ Az egybeírás a nyomtatott szövegben tudatos lehetett, nem nyomdahiba.

utolsó esetekben pedig az ebbeli határozatok, nem csak az intézet, hanem a város jegyzőkönyvébe is bevezetessenek.

7. A' pénzesláda kettős zár alatt fog állani, és egyik kulcs a' pénzszedőnél, a' másik pedig az ellenőrnél fog állani, ebből tehát világosan következik, hogy mind a' bevételeknél, mind a' kiadásoknál együtt jelen kell lenniök, és külön külön jegyzőkönyvet vezetniök, mellyben e' következő rovatok lesznek:

a) folyószám; b) esztendő és nap; c) neve a' pénzbeadónak; d) a' beadott pénznek mennyisége; e) a' kamat fizetés; f) a' tőkepénznek visszafizetése; g) a' takarékpénztárba beadott summáról szóló kis könyvnek folyószáma. A' kölcsön pénzekről szóló kiadásos¹⁴ jegyzőkönyvbe pedig e' következő rovatok lesznek:

a) folyószám; b) esztendő, hónap, nap; c) a' kölcsönvevőnek neve, czime, lakhelye; d) a' kezesnek szinte neve, czime, lakhelye; e) a' kölcsönadott summának mennyisége; f) kamatok fizetése évre, hónapra, és napra; g) a' visszafizetett tőke; h) észrevételek.

Hogy pedig minden visszaélés eltávolitassék, a' kis könyvekre a' pecsét a' városi bíró jelenlétében, és a' pénznek letétele után fog reá üttetni, a' miről szinte a' városi jegyzői hivatal is jegyzőkönyvet vezetend."

A takarékpénztár alapszabályaiból nem derül ki, hogy ténylegesen alakult-e az intézet, s ha igen, meddig működött. Fényes 1847-ben kiadott országleírásában városunkról szólva — Veszprémtől eltérően — nem említi a takarékpénztárat.¹⁵ Még érdekesebb, hogy Rosos István, Veszprém vármegye első alispánja 1847. évről kiadott hivatalos jelentésében 5 pápai hitelintézet-ről: a polgári gyámság, nemesi gyámság, a polgári ispotály, a Rozália Franciskáról elnevezett ispotály (női kórház) és az alapítványi pénztár éves pénzforgalmáról közölt adatokat. A takarékpénztárról egyáltalán nem tett említést.¹⁶

A kérdésre a választ Veszprém vármegye köz- és kisgyűlési iratai és a hiányosan fennmaradt városi közgyűlési és tanácsülési jegyzőkönyvek adják meg. A vármegyei gyűlésen először 1843 tavaszán mintegy mellékesen került napirendre a Pápai Takarékpénztár ügye. Az 1843. április 3-án tartott vármegyei kisgyűlésen tárgyalták Fejér vármegye 1841. április 23-án kelt levelét,

¹⁴ nyomdahiba, helyesen: *kiadásos*

¹⁵ FÉNYES Elek: Magyarország leírása. II. Magyarország részletesen. Pest, 1847. 78–79.

¹⁶ HUDI József (szerk.): Források Pápa város 1848/49. évi történetéből. Pápa, 2001. 65–66. A Pápai Református Gyűjtemények Kiadványai, Forrásközlések, 2. (A továbbiakban: HUDI 2001.)

melyben a szomszéd megye a megalakítandó fehérvári takarékpénztár pártolást kérte. Ekkor terjesztették elő, hogy időközben ilyen takarékpénztár Pápán is keletkezett, melynek felállításáról és működéséről Szakonyi Lajos járási főszolgabírótól kértek jelentést.¹⁷ Szakonyi a május 1-jei közgyűlésre be is adta a jelentését, s mellékelte hozzá Könyve Ferenc városi jegyző által lemásolt „rendszabásat”, melyből a pénzügyintézet „miképpen lett felállítatása, és mostani mibenléte világossan kitettik.”¹⁸

A közgyűlés az anyagot véleményezésre kiadta Kotsi Horváth Sámuel első alispánnak, aki 1843. december 2-án Veszprémben hívta össze azt az ideiglenes választmányt, amelynek Szalay Imre kanonok, Kovács Imre, Stojánovits János, Szakonyi István táblabíró, Ányos István járási főszolgabíró és Molnár Albert esküdt volt a tagja. A választmányi ülésen az alispán elnökölt.

A jelentés és a kéziratot intézeti alapszabályok tanulmányozását követően a választmány úgy foglalt állást, hogy az intézet nem jelent „erőszakos adóztatást”, a városi költségvetést sem terheli, ugyanakkor a „szegényebb néposztály” számára kedvező kölcsönfelvételt biztosít és a betéteseknek még hasznot is hajt. A takarékpénztárat „cél szerűnek véli, s felállítására iránt semmi észre vétele nincsen”.¹⁹

Pápa városa a kedvező vármegyei szakvéleményt követően nyomatta ki a veszprémi Jesztány Totth János-féle nyomdában a *Pápai Takarékpénztár* alapszabályait. A nyomda kiválasztása fölveti azt a kérdést, miért nem a pápai Főiskolai Nyomdat bizták meg a munkával. Azért, mert 1843-ban a Főiskolai Nyomda már kinyomta az alapszabályokat, a katolikus cenzor²⁰ azonban lefoglalta a kiadvány példányait.²¹ Az eljárás hátterében valószínűleg az állhatott, hogy a város nem kért hivatalos engedélyt takarékpénztár alapítására.

¹⁷ VeML IV. 1. a. 1049/1843. (április 3.) kisgy. sz.

¹⁸ VeML IV. 1. a. 1274/1843 (május 1.) közgy. sz. A jegyzőkönyben előforduló „rendszabások”, „rendszabályok”, vagyis az alapszabályok meggyeznek a később kinyomtatott szöveggel.

¹⁹ VeML IV. 1. b. 471/1844. (február 5.) közgy. sz. Választmányi jelentés a takarékpénztár felállításáról. Veszprém, 1843. december 2.

²⁰ 1848 előtt a cenzori teendőket Pápán a bencés gimnázium mindenkori igazgatója látta el.

²¹ DREL I. 14. A Pápai Református Főiskolai Nyomda iratai. Megrendelések könyve 1841–1861. 12. lap. 1843. június 2-án azt jegyezték fel, hogy a „A” pápai takarékpénztár” c. munkát 500 példányban nyomtatták ki (külön a fél ív terjedelmű szöveget, külön a borítót), a munka összesen 40 váltóforint 30 krajcárba került. A „Megjegyzések” rovatban a következő olvasható: „Ezt a *Censura* meg nem engedvén, elenyészett[t]”. Az alapszabályok 1843-as kiadásából jelenlegi ismereteink szerint egy példány sem maradt fenn.

Miután a vármegyei vizsgálat legalizálta a takarékpénztár működését, a város már nem tartotta fontosnak a helytartótanács engedélyének megkérését. Tudva, hogy ez szabálytalan, a hivatalos jelentésekben sosem tüntették fel, hogy a Pápai Takarékpénztár létezik és működik. Pedig létezett és működött.

A városi tanácsülési jegyzőkönyvekből kitűnik, hogy egyes — közelebről meg nem nevezett — magánszemélyek 1842 tavaszán kezdeményezték egy „tőke nevelő” intézet felállítását. Bischitzky Miksa²² városbíró az 1842. március 17-én tartott tanácsülésen tűzte napirendre a kérdést. A javaslatot a tanács pártolta, de megvalósítását későbbre halasztotta.²³ Az április 30-i tanácsülésen egy választmányt neveztek ki a „városi közönség kezelése alatt létesült takarékpénztár rendes vezetésére szolgáló alapszabályoknak minél előbb leendő kidolgozására”. A 8 tagú választmánynak három tanácsnok (Kárpics József,²⁴ Mayer György,²⁵ Villax Antal²⁶), három választott községbeli (Keresztes Antal²⁷ népszószóló, Voyta József²⁸ és Velsz Károly²⁹ választott szemé-

²² Bischitzky Miksa kereskedő, házbirtokos polgár, tanácsnok, 1838–1843 között városbíró. 1848. május 1-től a Veszprém Vármegyei Állandó Bizottmány tagja. Az 1848. évi júniusi országgyűlési követválasztástás idején 70 éves volt. HUDI 1995. 173., HUDI 2001. 154.

²³ VeML PL V. 2–72. 236/1842. (március 17.) tü. jkv. sz.

²⁴ Kárpics József 1821–1823 között népszószóló volt. 1823. október 30-án az elhunyt Lukits László tanácsnok helyére választották be a városi tanácsba. 1844 végén hunyhatott el, ugyanis 1845. január 4-én már elhunytként említik és mást bízna meg egy általa kezdett csődper végrehajtásával. HUDI 1995. 172. VeML PL V. 2–72. 13/1845. (január 4.) sz.: Fejes Dávid tanácsnok megbízása a Szabó Ignác elleni csődper végrehajtásával.

²⁵ Mayer György királyi szabadalommal bíró posztógyáros, házbirtokos. 1822-től a választott község tagja, majd városi tanácsnok, 1843–1846 között pedig városbíró volt. Az 1848. június 14–16-án tartott tisztújításon tanácsnoknak újraválasztották. 1848-ban 53 éves volt. HUDI 1995. 171–172., HUDI 2001. 32., 155–156.

²⁶ Villax (Willax) Antal tímármester, házbirtokos, városi polgár, városi tanácsnok, 1846-tól 1848 júniusáig városbíró, 1848. június 16-tól 1849. november 17-ig polgármester, 1849–1856 között főbíró, de egy ideig még a polgármesteri címet is viselte. 1848. júniusától a városi nemzetőrség ideiglenes őrnagya. 1838-ban már a Pápai Casinó tagja. 1848 júniusában, az országgyűlési követválasztás idején 55 éves volt. 1857-ben, 36 évi városi szolgálat után nyugdíjazták és évi 400 forint nyugdíjat állapítottak meg számára. 1875. február 7-én, 84 évesen Pápán temették el. HUDI 1995. 171., HUDI 2001. 28., 56., 115., 146., 353. Halálozás. = Pápai Lapok 2 (1875) 7. sz. (télutó 13.) 62. VeML PL V. 2–72. 538/1857. (szeptember 24.) sz.: Villax Antal nyugdíjának megállapítása.

²⁷ Keresztes Antal szűrszabó 1841–1842-ben volt népszószóló (a választott község vezetője). HUDI 1995. 172. Anyósától, özvegy Puha Jánosné Neubert Annától 1847-ben a Felsővárosban örökölt egy házat. VeML PL V. 2–72. 735/1847. (május 8.) sz.: Özvegy Puha Jánosné örökösei osztályos egyezsége.

²⁸ Voyta (saját névhasználatában Woita) József (1807–1896) körmendi születésű építőmester, városi tanácsnok, polgármester. A gimnáziumot Budán, a politechnikumot Bécsben végezte. 1834-ben szerzett Pápán polgárjogot. 1835-ben a választott község tagja lett. 1848. június 16-tól 1849. november 17-ig árvagyámata, 1849. november 17-én újraválasztották. 1853-ban nem

lyek), és két városi tisztségviselő: Könczöl János³⁰ ügyész és Fóris Mihály³¹ gyámátya lett a tagja. Ők a pesti takarékpénztár alapszabályait tekintették mintának, s alkalmazták a pápai viszonyokra. Ugyanakkor a tanács azt is elhatározta, hogy a mindenszentek napja táján esedékes tisztújításon a takarékpénztárost is megválasztják.³² Az 1842. november 1-jén megtartott tisztújításon a tanácsnokok közül szótöbbséggel Czéhmaszter Ferencet³³ választották meg a takarékpénztár első kezelőnek, a választott személyek közül pedig Veber Antalt³⁴ a második kezelőnek.³⁵ Ezt megelőzőleg a takarékpénztárba

viseli e hivatalát, de 1856. december 6-án ismét megválasztják. 1865–1886 között Pápa polgármestere volt. 1848. júniusától a pápai nemzetőrség alhadnagya. Már 1838-ban a Pápai Casinó tagja, 1871–1872-ben a Pápai Önkéntes Tűzoltó Egylet elnöke volt. Sírja a pápai Kálvária temetőben található. HUDI József: Pápa város önkormányzata 1848/49-ben. = Tanulmányok Pápa város történetéből. Főszerk.: Kubinyi András. Pápa, 1994. 323–350., Woitáról: 330. (A továbbiakban: HUDI 1994.) HUDI 1995. 172., 179., HUDI 2001. 28., 115., 349., 353. Voyta Adolf visszaemlékezései. Szerk.: HUDI József. Pápa, 2012. (A továbbiakban: VOYTA 2012.)

²⁹ Velsz (Welsz) Károly bábsütőmester, városi polgár, tanácsnok. 1842–1845 között városi perceptor. 1848-ban 36 éves, a pápai nemzetőrség tagja. 1849. november 17-től tiszteletbeli tanácsnok. Idős korában a várostól kegydíjat kapott. 1895-ben hunyt el. HUDI 1995. 171., HUDI 2001. 155., 353. VOYTA 2012. 52.

³⁰ Nemes Könczöl János ügyvéd, 1827–1938 között városi bíró, 1840–1848 között városi ügyész. 1848. június 14–16-án ifjú Osvald Dánielt választották a helyére. 1849. június 2-től 1851. december 20-ig városi kapitány volt. 1853. február 5-én tanácsnökká nevezték ki, de 1856-ban már nem tagja a tanácsnak. 1848 júniusában 59 éves, házbirtokos. HUDI 1994. 329–330., SOMFAI 1994. 352–356., HUDI 1995. 171., HUDI 2001. 142.

³¹ Fóris Mihály csizmadiamester, városi polgár, gyámátya, 1848. június 14–16-án tanácsnökká választották, 1849. november 17-től szintén tanácsnok. 1853. február 5-én tanácsnoknak újraválasztották, 1856 után nem viselt hivatalát. 1848-ban 59 éves volt. SOMFAI Balázs: Pápa mezőváros igazgatása 1848/49 után. = Tanulmányok Pápa város történetéből. Főszerk.: Kubinyi András. Pápa, 1994. 351–368., hivatkozás: 352., 354., 355. (a továbbiakban: SOMFAI 1994.), HUDI 2001. 353.

³² VeML PL V. 2–72. 390/1842. (április 30.) tü. jkv. sz.

³³ Czéhmaszter Ferenc 1840–1842 között városi perceptor, 1842-től városi tanácsnok, 1848–1849-ben is tanácsnok, 1848. június 16-tól árvagyámátya, 1849. november 17-én újraválasztották, 1853 után nem viselt tanácsbeli hivatalát. 1848. júniusától a pápai nemzetőrség főhadnagya. 1838-ban már a Pápai Casinó tagja. HUDI 1994. 330., SOMFAI 1994. 352., 354., HUDI 1995. 171., HUDI 2001. 27., 115., 156., 353. VeML PL V. 2–72. 932/1842. (október 20.) sz.: Czéhmaszter Ferenc tanácsnok megválasztása Körmenyi Péter helyére.

³⁴ Veber (Véber) Antal molnármester. 1835-től a választott község tagja, később tanácsnok. 1849 után nem került be a tanácsba. 1848-ban 53 éves, házbirtokos. SOMFAI 1994. 352–356., HUDI 1995. 172., HUDI 2001. 140.

³⁵ VeML PL V. 2–72. 983/1842. (november 1.) közgy. jkv. sz. Első kezelőnek 4 tanácsbelit: Czéhmaszter Ferencet, Keresztes Antalt, Kelcz Ferencet és Szebauer Jánost jelöltek, akik közül 46 szótöbbséggel Czéhmaszter győzött. Második kezelőnek 4 választott személyt jelöltek: Veber Antalt, Szokoly Károlyt, Hecc Antalt és Sándor Józsefet; közülük Veber és Szokoly 28–28 szavazatot kapott, ezért a végszavazást a tanács hozta meg, amely szótöbbséggel Veber hozta ki győztesnek.

betett összegekről Könyve Ferenc városi jegyző adott nyugtát („kötelezőt”) az ügyfeleknek.³⁶ Mivel az 1843., 1844., 1846. és 1848. évi városi jegyzőkönyvek a második világháború alatt elpusztultak, a takarékpénztár létrejöttének részleteit nem ismerjük, de azt tudjuk, hogy folyamatosan működött. Magánszemélyek, testületek tömegesen helyeztek el benne kisebb-nagyobb összegeket, a rászorulóknak pedig viszonylag könnyen, kedvező feltételek mellett jutottak hitelhez. A városi közpénztárak is gyakran vettek fel átmeneti hitelt a takarékpénztártól.³⁷

A pénzügyintézet iránti egyre növekvő bizalmat mutatja, hogy 1848 végén már több százezer váltóforint kezelését végezte a két kezelő, akiket 1842-től az évente tartott tisztújításon választottak. Az 1847. évi őszi tisztújításon Vinkler Sámuel³⁸ megerősítették első kezelői tisztségében, második kezelőnek viszont nem az első helyen jelölt eddigi tisztségviselőt, Veber Antalt, hanem egy másik jelöltet, Pakrótz Ferencet³⁹ választották meg.⁴⁰

1849 elején, a megye császári csapatok általi megszállása idején úgy határoztak, hogy a kockázatokat minimalizálják: január 27-én megtiltották további betétek elhelyezését, ezután csak a kamatok beszedésével és kölcsönök kihelyezésével foglalkoztak. Villax Antal polgármester azt javasolta, hogy a takarékpénztári betétek kezelését vegye át a városi gyámhivatal. A gyámhatóság azonban az ily módon elviselhetetlenné váló adminisztrációs terhekre hivatkozva nem vállalták a kettős feladatot, így a pénzügyintézet elkerülte a megszüntetést. Kezelését egy évre Vinkler Sámuel eddigi első kezelőre bízta.⁴¹ A

³⁶ VeML PL V. 2–72. 903/1842. (október 15.) sz.: A pápai kőműves és cserepes legények 100 ezüstartot helyeznek el a városi takarékpénztárba gyümölcsözés végett. Az erről kiadott hiteles „kötelező” szövegét bemásolják a tanácsulési jegyzőkönyvbe. (A hitelesítés a városi pecséttel és a jegyző aláírásával történt.)

³⁷ 1847-ben pl. a városi tűzi pénztárból fedezték az alsóvárosi Hosszú utca kikövezésekor a takarékpénztárból felvett 2500 váltóforint esedékes kamatait.

³⁸ Vinkler Sámuel soproni születésű szappanos mester, 1834-től pápai polgár. 1848-ban 46 éves házbirtokos volt. 1848. június 14–16-án tanácsnoknak választották, 1849 őszén és az 1850-es években nem választották meg (nevezték ki) tanácsbelinek. SOMFAI 1994. 352–356., HUDI 1995. 179., HUDI 2001. 155.

³⁹ Pakrótz (Pakrócz) Ferenc nezsideri (Moson vm.) születésű kefekötőmester, 1822-től városi polgár, 1844–1846 között népszószóló, majd tanácsnok. 1848. júniusától a pápai nemzetőrség kapitánya. Az 1848. június 14–16-án tartott tisztújításon, majd 1849–1856 között is tanácsnoknak választották. 1848. júliusától 1849. május 21-ig városi kapitányi tisztséget viselte. 1848. júniusban 49 éves volt. SOMFAI 1994. 352–356., HUDI 1995. 178., HUDI 2001. 115., 148., 353.

⁴⁰ VeML PL V. 2–72. 1508/1847. (október 30.) közgy. jkv. sz.

⁴¹ VeML PL V. 2–72. 82/1849. (február 3.) tü. jkv. sz.

rendkívüli helyzetben számos ügyfél kivette betétjét és az érte járó kamatokat. Az utolsó kivéteket 1849. december 29-én hagyta jóvá a városi tanács.⁴²

A Pápai Takarékpénztár csak nevében volt pápai, hiszen a városból és tágabb környékéről (pl. Ajkáról, Nóráról, Keréztelekből stb.) egyaránt akadtak ügyfelek.

Összefoglalóan tehát elmondhatjuk: a város 1842-ben sikeres kísérletet tett a regionális pénzügyi szolgáltatást végző *Pápai Takarékpénztár* létrehozására. A pénzügyi intézet felállítását a vármegye helyeselte, alapszabályát Veszprémben ki is nyomtatták.⁴³ A takarékpénztár az 1850-es években is eredményesen működött, bár betétállománya jóval szerényebb volt, mint az előző évtizedben. A városi bizottmányi jegyzőkönyvek tanúsága szerint alapszabályait 1858-ban módosították, de az új alapszabályokat a felsőbb hatóságok még 1859-ben sem hagyták jóvá.⁴⁴ Mivel az 1860–1865. évi jegyzőkönyvek nem maradtak fenn, az alapszabályok hivatali útját nem tudjuk pontosan végig követni.

A fentiek alapján megállapítható, hogy az 1844-ben kinyomtatott alapszabályok az 1842-ben létrehozott és az 1850-es években is folyamatosan működő első Pápai Takarékpénztár alapszabályai voltak. Az 1863-ban újjászervezett takarékpénztár tehát már a város második takarékpénztárának tekinthető.

HUDI JÓZSEF

⁴² VeML PL V. 2–72. 1115/1849. (december 29.) tü. jkv. sz. Ekkor Bach Róbert, Czimmerman János lakatos, Hercz Rudolf, valamint Németh Erzsébet és Szántóházy Anna tőkénének és kamatainak kifizetését hagyták jóvá.

⁴³ Annak a vármegyei levéltárban nincs nyoma, hogy a helytartótanácstól a kinyomtatásra engedélyt kértek volna. Pedig az engedélyezési eljárással tisztában voltak. A Pápai Hangászkola (zeneiskola) alapítására létrehozott részvénytársaság ügyében a helytartótanács 1843. szeptember 5-én azt a határozatot hozta, hogy az alapszabályai megerősítéséhez az összes iratot be kell mutatni, „legfelsőbb engedély nélkül pedig az alapszabályokat ki sem szabad nyomtatni.” Vö. Megbíraltalk és bírálók. A cenzúrahivatal aktáiból (1780–1867). Válogatta, sajtó alá rendezte, fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta MÁLYUSZNÉ CSÁSZÁR Edit. Bp. 1985. 375.

⁴⁴ VeML PL V. 2–72. 457/1859. (augusztus 6.) bizottmányi jkv. sz..